

Odsotna ruševina

Andraž Keršič

Neskrben dedič pušča počasi propadati vse, kar je zgradil njegov oče, tako da mora naslednji dedič vnovič postaviti dom z velikimi izdatki, medtem ko bi ga lahko njegov prednik vzdrževal z majhnimi. (More, 1516)

Deseta v ciklu razstav Vizije SO je kot temo obravnavala Razstavišče, ki ga ni. Kako oživiti izginulo arhitekturo? Kakšne so sodobne možnosti rekonstrukcije? Je popolna rekonstrukcija danes še aktualna? Izreden pomen Jakopičevega paviljona za slovensko umetnost ni preprečil njegove popolne odstranitve. V zadnjem desetletju smo priča izbrisu več edinstvenih arhitektur, ki se navkljub nasprotovanju stroke spreminjajo in rušijo. Vprašanje odnosa do stavb, ki so izredne po pomenu ali po oblikovanju, niso pa zavarovane kot spomeniki, je žal vedno bolj aktualno. Tako primer Jakopičevega paviljona in poskus začasne postavitve maketne interpretacije odsotne arhitekture pomeni eno od možnih vizij, opomnik, ki bi si ga zaslužila še marsikatera ruševina, ki je ni več.

V letih 1908 in 1909 je slikar Rihard Jakopič po večletnih prizadevanjih v ljubljanskem parku Tivoli na začetku Lattermanovega drevoreda postavil paviljon – prvo Umetniško razstavišče, namenjeno stalni in občasnim razstavam del slovenskih likovnih umetnikov. Vanj sta bila umeščena tudi njegov atelje ter slikarska in risarska šola. Paviljon je zasnoval arhitekt Maks Fabiani. Po več neuspešnih poskusih je Mestni občinski svet na seji 21. julija 1908 ugodno razrešil Jakopičevo vlogo za gradnjo. Dovolil je najem občinskega zemljišča v parku Tivoli za dobo najmanj deset let ter na njem postavitev “provizoričnega umetniškega paviljona”. Načrte in gradbeni nadzor za paviljon je Maks Fabiani Jakopiču napravil zastoj, gradnjo paviljona pa je Rihard Jakopič financiral sam. 12. junija 1909 je bil paviljon slavnostno odprt s 3. slovensko umetniško razstavo. Dokončno pa je bilo uporabno dovoljenje pridobljeno šele leta 1910. Zasnova je bila osno simetrična, z dvorano velikega ateljeja v sredini in z manjšimi dvoranami na krilih (na levi: mali atelje, razstavna dvorana; na desni: slikarska šola, servisni prostori) ter poudarjeno vhodno stebriščno lopo. Razstavni prostori so skupaj merili 224 m². Posamezni volumni dvoran so bili zaradi različnih višin in izstopajočega oblikovanja strešin v sestavu jasno razpoznavni (t. i. nemška streha dvoran ter zvončasta streha na vhodni lopi in stolpastih pomolih na krilih). Dva visoka jambora za zastave levo in desno od vhoda sta poudarila osno zasnovo. Paviljon je bil izveden v preprosti leseni skeletni konstrukciji s polnili iz opeke. Vsi volumni, razen vhodne lope, so bili enotno odeti v preprosto ometano fasado, brez okrasja. Ostrešja so imela leseno konstrukcijo. Osnovne strešine so bile krite z betonskimi ploščami, zvončaste strešine vhodne lope in stolpastih pomolov pa so bile krite s pločevino. Betonski temelji so hkrati predstavljali cokol paviljona. Ta je bil zaradi močvirnih tal dvignjen en meter nad nivo zemljišča. Notranjost je bila oblikovana moderno funkcionalno, z gladkimi površinami tal in sten brez okrasja (Zorc, 2015).

Umetnost je zaklad, ki se sveti iz zgodovine in ožarja spomin narodov, ko je narod sam že zdavno izginil in z njim njegova materielna bogastva. Na polju duševne prosvete ima slovenstvo prostor za svoboden, neomejen razvoj. Tu ustvari lahko naš narod brez dvojbe to, kar vsak drugi, če ne po kvantiteti, pa gotovo po kvaliteti. Slovenska umetnost, ki se je po II. slovenski umetniški razstavi napotila v svet, ker ji je bilo v domovini postlano s trnjem, je prišla nazaj. Kredit si je pridobila tekom sedmih let pred strožimi in bolj veččimi sodniki, kot pa so pri nas, dvignil pa se je tudi krov, ki jo je sprejel pod streho. 12. junija tega leta (1909) je bil tisti zgodovinski dan za slovensko upodabljačo umetnost, ko je bil otvorjen naš prvi umetniški dom, umetniški paviljon slikarja Jakopiča. Paviljon v Lattermanovem drevoredu je zgrajen po načrtih arhitekta prof. dr. M. Fabianija. Obsega eno veliko srednjo dvorano, dve stranski in eno sobano, ki je namenjena sicer za atelje. Tloris je jako lep, višina prostorov velikosti lokalov odgovarjajoča, luč je še dosti dobra, seveda pa bi bila lahko boljša, če bi bil paviljon postavljen še bolj severno, ker prihaja ob gotovih dnevnikih časih solnce v prostore. Vendar se da opomoči temu s primernimi zavesami (“Dämpfer”), s katerimi se da svetloba regulirati. Vsa stavba je zamišljena v zmislu paviljona, zato ima tudi vhod obliko odprte verande s kupolo; praktičneje bi seveda bilo, če bi imel vhod zaprt vestibul, kar se bo menda tudi napravilo, a vtis lahkote mora ostati, ker bi sicer trpela misel, ki je položena v stavbo. (Regalli, 1909)

Jakopičev paviljon je bil vse do leta 1948, ko je bila dokončno zgrajena in javnosti odprta Moderna galerija v Ljubljani, edino namensko umetniško razstavišče v Sloveniji, desetletje do ustanovitve Narodne galerije pa tudi edina ustanova, namenjena likovni umetnosti. Jakopičev paviljon je pod okriljem različnih institucij ostal pomembno umetniško razstavišče do leta 1962, ko so ga zaradi prestavitve trase železniške proge porušili (Zorc, 2015).

Ta-le megla je lepota naše Ljubljane. To-le migotanje, ta pestrost vsepovsod razmetane luči – in skozi meglo vstajajo komaj zaznavne skupine tega ali onega bloka – tu podčrtanega, tam zabrisanega. – Veste, jaz ljubim slike, ki so kakor sanje. To je sploh moj najljubši način. Pri meni se najprej rodi ideja in potem se dvigne nekje v duši podoba, kakor vizija. Slika meni ne sme nuditi otipljivega predmeta. Kakor je bila rojena, v tako obliko se mora preliti na platno. To so sanje, tam nekje v dnu duše ali človeka vroče zasnjane, iz neznosti priklicane v življenje. Vseokrog se prelija za zibel določeni svet in nekje na sliki strmi iz njega predmet, ki ni otipljiv, pač pa izražen živ. Vizija je zgrajena v širino in globino, sanje zažive (R. Jakopič v Podbevšek, 1983).

Leto 2015, ko obeležujemo 150. obletnico rojstva arhitekta, urbanista, izumitelja Maksa Fabianija (1865) in 120. obletnico njegovega (prvega) Regulacijskega načrta za Ljubljano (1895), je priložnost, da se oživi ideja o ponovni postavitvi Jakopičevega paviljona. V njem bi se vzpostavilo razstavišče in projektni prostor namenjen arhitekturni, krajinski arhitekturni in urbanistični dejavnosti ter Univerzi v Ljubljani. Z razstaviščem bi se dopolnila os kulturnih institucij in razstavišč vzdolž mestne promenade ter aktiviralo manj obiskano območje parka Tivoli. Na osnovi analize dostopnega gradiva je bilo ugotovljeno, da trasa železnice (tiri z varovalnim pasom širine 6 m) preči izvirno lokacijo paviljona. Zasnova novega razstavnega paviljona je interpretacija Jakopičevega paviljona po principu dekonstruiranega originalnega stanja. Zasnova predvideva oblikovanje posamičnih volumnov šestih dvoran, ki so sestavljale celoto izvirnega paviljona. Med seboj oddvojene dvorane se umesti v neposredno bližino izvirne lokacije, pri čemer se ohranja originalna orientacija dvoran, geometrija v odnosu do drugih prostorskih prvin v parku (zasuk glede na potek sprehajališča in Lattermanovega drevoreda) ter dejanske in navidezne povezave med njimi (Zorc, 2015).

Maketna simulacija volumnov nekdanjega paviljona v prvotni velikosti je kot začasna preveritev in provokacija in situ mimoidoče pol leta nagovarjala kot odsotna ruševina. Spokoj razglašene trikotnika med železniško progo, Bleiweissovo in iztekom Puharjeve je v spomin na porušeni paviljon ob sto petdesetletnici Fabijanevega rojstva zmotila akcija. Številne pobude za rekonstrukcijo, ki so predlagale prestavitev originalne hiše, rekonstrukcijo ob tivolskem ribniku in postavitev spomenika Jakopiču, so bile bolj odmev pomenske vrednosti hiše – simbola. Od vseh je najbolj izstopala instalacija Mete Hočevar, klop, ki očrta tloris Jakopičevega paviljona leta 2008 ob pregledni razstavi impresionistov v Narodni galeriji. Predlogi so večinoma obtičali na papirju, Rihardu Jakopiču spotoma odzdravijo tisti pešci, ki po bližnji hitijo iz šišenske smeri čez Tivoli in štirinožci s sprehajalci.

Razgrajena hiša, ki očrta velikost nekdanjega volumna znotraj parka na križišču ustaljenih poti, je interpretacija – provokacija. Kakšen je vpliv izgubljene hiše na vsem znane vedute, kako bi delovalo in kako bi bilo razstavišče, ki ga ni, v Tivoliju videti danes? Razstavljene volumne nekdanjega paviljona poenostavlja gozd lesenih vertikal, ki ustvarjajo privid hiše.

Paviljon je sestavljen iz 263 lesenih vertikal različnih profilov in višin na tlorisni mreži šestdeset centimetrov. Prvi niz lesenih letov prereza 3/6 cm vertikalne povezuje pri tleh, drugi na višini petinsedemdesetih centimetrov (prvotna višina betonskega temelja, ki je v fasadi pomenil cokel). Smrekovi morali, tramiči in lege, ki predstavljajo vertikalne paviljona, so glede na višino različnih dimenzij prereza; od najnižjih, štirimetrskih vertikal prereza 6/6 cm, do najvišjih enajstmetrskih prereza 14/14 cm. Med posameznimi prečnimi povezavami se pojavljajo praznine, ki ustvarjajo pot med vertikalami. Vse lesene dele je kot predpripravljene elemente po predloženem načrtu na lokacijo dostavil tesar. Ekipa trinajstih entuziastov, sicer študentov Fakultete za arhitekturo, je v naslednjih treh dneh pod budnim očesom in ob pomoči dveh tesarjev pokonci ročno dvigovala lesene tramove in jih sestavila v pet abstrahiranih volumnov nekdanjega paviljona. Vsi stiki paviljona so bili vijačeni z jeklenimi vijaki. Maketa paviljona je bila na lokacijo zgolj postavljena, eden od pogojev za začasno postavitev interpretacije je bil, da teren in vegetacija ostaneta nedotaknjena; konstrukcija je bila zavarovana le s kovinskimi ujevci iz armaturnih palic, ki so bili v tla zabiti tako, da so objeli prečne letve pri tleh.

Vertikale razgrajenega paviljona so očrtale obris mase nekdanjega razstavišča v zelenju parka. Do sedemnajstega aprila so interpretacijo opazili prav vsi mimoidoči; opaziti jo je bilo mogoče s Cankarjeve ceste, Jakopičevega sprehajališča, paradoksalno pa jo je največ ljudi opazilo mimogrede, ko so se peljali po cesti, ki je povzročila premik trase železniške proge in s tem rušitev originalnega paviljona. Instalacijo smo na elemente razstavili v dveh dneh konec aprila, ves les, uporabljen za postavitev maketne simulacije, je že oziroma še bo znova uporabljen.

Reference

- More, T. (1516). Utopija, Studia Humanitatis, Ljubljana, 2014.
 Podbevšek, A. (1983). Rihard Jakopič, Cankarjeva založba, Ljubljana.
 Regali, J. (1909). Dom in svet, 22 / 7, Ljubljana.
 Zorc, M. (2015). Razstavišče, ki ga ni _ Interpretacija Jakopičevega paviljona, vizije SO 10, Ljubljana.